

NOAH 58

Okt. – Nov. 1978

7,-kr.

Hvor smiler fager den danske kyst
og breder favnen, når solklar bølge
og sommerskyer og skib med lyst
står Sundet ind i hinandens følge

Tema:
Naturforvaltning

UDGIVER

NOAH

Rådhusstræde 13, 1466 København K.

Tlf: (01) 15 60 52. Giro 5 56 00 39.

Åbent: Hverdage 10 - 16

ABBONNEMENT

NOAH 55 - 62: kr.45,-.

Løssalg: Kr. 7,- pr. nummer.

Ældre numre kan købes, så længe oplag haves.

Meddelelser om flytning og reklamation vedr, leveringen meddeles til posthuset.

Sats: HP-Sats, Assens

Tryk: Eks-skolens Trykkeri, København

REDAKTION & TEKNIK

Niels Juul Busch, Gudrun Sørensen, Jesper Toft, Kellis Domsten, Birgitte Lauersen, Margot Møller Nielsen.

Næste redaktion slutter:

Nr. 59: 30. oktober. Nr. 60: 11. december.

INDHOLD

Naturforvaltning.....	2
En jæger gik at jage.....	5
Fremtiden for dyr og fugle i Danmark.....	5
Giftige blyhagl i danske vådområder.....	8
Fremskudt dige.....	10
Pølsesnak.....	14

ISSN 0105-4031

Naturforval

Mennesket har altid gjort indhug i naturen for at skaffe sig sine fornødenheder. Denne artikel giver en kort gennemgang af den danske »naturforvaltning« gennem tiderne, og søger at sammenholde dette med den generelle historiske udvikling.

Kulturpåvirkning — en nødvendighed

For at tilfredsstille sit behov for føde, bolig, klæder og hæderlige levevilkår må mennesket fortsat omforme naturen. Uden denne omformning — ingen mennesker, uden mennesker — ingen tanke, uberørt natur ville da i absolut forstand være »utænkelig«.

Ligesom forureningen kan betragtes som eskremitterne fra menneskets stofskifte med naturen, kan dyrkningen af jorden, opgravningen af mineraler og etableringen af byer og vejanlæg ses som nødvendige og integrerede dele af dette stofskifte.

Om dette stofskiftes nødvendighed hersker der næppe nogen afgørende uenighed. Men i spørgsmålet om, hvordan dette stofskifte skal forme sig, ligger der dybe modsætninger. I hele sin bredde er dette en politisk diskussion om hele samfundets indretning og funktion. En del af denne diskussion angår spørgsmålet om fredning og naturbevarelse, som er temaet for dette nummer af NOAH-bladet. Denne naturforvaltning er et emne, der arbejdes systematisk med, inden for det fag som kan kaldes landskabs-management eller bare naturforvaltning. Det kan derfor være relevant at se lidt nøjere på det grundlag, dette fag hviler på.

På gyngende grund

Landskabs-management beskæftiger sig med teorier og metoder til brug ved planlægning af landskabets benyttelse. Det er en *hybrid* mellem forskellige videnskabelige fag (økologi, naturgeografi, kulturgeografi, sociologi mm.) og praktisk orienteret planlægningsarbejde. *I og med at faget ikke rummer nogen sammenhængende teoridannelse med tilhørende begrebsapparat, kan man ikke betegne landskabs-management som et videnskabeligt fag eller disciplin.* Jeg skal/kan ikke forklare, hvorfor det er tilfældet, men blot overfladisk anføre, at faget er »ungt«, at det er praksis-orienteret, samtidig med at det beskæftiger sig med meget komplekse både samfundsmæssige og naturmæssige problemstillinger, og at formålet med landskabs-management og kriterierne for om man gør det ene eller andet, som regel er lidet afklarede — hvormed det ligger åbent for indsvivningen af alle grader af subjektivitet.

Men før vi vover os længere ud på den gyngende grund, kan det være nyttigt at se på et kort historisk rids over udviklingen for landskabs-management (herunder lovgrundlaget) i Danmark.

Fra »præstens pæretre« til naturparker

I slutningen af 1700-tallet var de danske skove skrumpet ind til kun at dække 4 pct. af landet. Dette gav problemer bl.a. for den nationale selvforsyning med tømmer til flådebyggeri. Dette var baggrund for Fredskovforordningen, der kom i 1805.

I 1844 kom den første større områdefredning i Danmark. Også den var primært økonomisk betinget. Med fredningen af Gammelmosen ved Gentofte søgte man at sikre tørveressourcer.

Men romantikkens historie- og natursyn førte til en stigende erkendelse af landskabet og opfattelsen af naturen som haven-

ning

de en værdi udover den rent økonomiske. Op gennem 1800-tallet gennemførtes en række fredninger af enkeltobjekter bl.a. en række sten-fredninger.

I 1906 oprettede en række naturvidenskabsfolk et Fællesudvalg for Naturfredning.

I 1911 kommer Foreningen for Naturfredning (senere Danmarks Naturfredningsforening). Den blev oprettet af turistfolk, som lagde vægt på også sociale og æstetiske aspekter (man arbejdede bl.a. på at få åbnet skove og strande for offentligheden).

1917. Den første naturfredningslov gav offentligheden adgang til de offentligt ejede skove og strande og delvis adgang til privatejede områder. Samtidigt oprettedes fredningsnævn, overfredningsnævn og det naturvidenskabelige rådgivningsorgan, Naturfredningsrådet.

1928. Naturvidenskabeligt Udvalg under Naturfredningsforeningen oprettes.

1937. En ny Naturfredningslov freder samtlige fortidsminde, indfører strandbyggelinier og forbyder friluftsklamer.

1947 udnævnes Statens særlige konsulent i Naturfredningsanliggender (en forløber for Fredningsstyrelsen).

1949 kommer Byreguleringsloven, som gør det muligt at koncentrere byvæksten inden for planlagte områder.

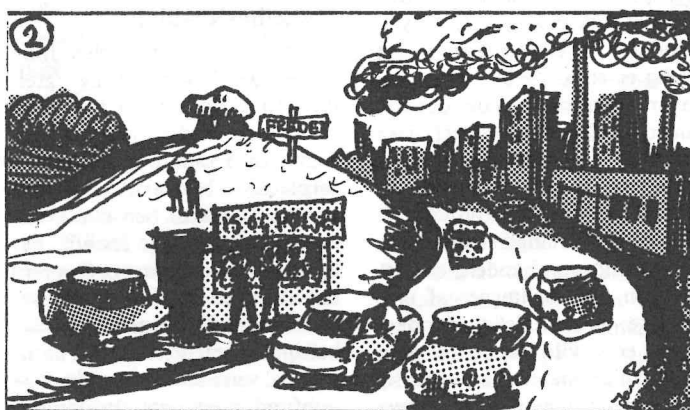
Velstandsstigningen op gennem halvtredserne fører til en eksplosiv udvikling af bilisme og sommerhusbyggeri. Alle fredningsbestrebelse koncentrerer sig herefter om at dæmme op for den kraftige og tilfældige spredning af bebyggelse og landskabsbenyttelse, som dette medfører.

1959. En lovændring medfører nedsættelsen af 14 fredningsplanudvalg, der for hver sin region udarbejder idéskitser og fredningsplanforslag.

1960. Landsbyggeloven får stor betydning, idet den giver amterne mulighed for at nedlægge udstykningsforbud uden erstatningspligt.

1961. Landsplanudvalget oprettes især med henblik på placeringen af de offentlige investeringer, virksomheds- og bylokalisering.

I midten af 60'erne argumenterer Naturfredningsforeningen for oprettelsen af naturparker.

fredning - og hvad så ?

Naturfredningsloven af 69 knæsetter begreberne naturpark og landskabsplanlægning og præciserer at opgaverne påhviler det offentlige.

1969. By- og Landzoneloven strammer (sammen med en revision i 72) det offentliges greb om udviklingen af arealbenyttelsen.

1972. Råstofloven. I Regionplanloven fra 73 og Kommuneplanloven fra 75 nævnes fredningsmæssige hensyn direkte i formålparagrafferne. Og disse love åbner op for udarbejdelsen af lokal- og regionalplaner, hvori disse hensyn skal indarbejdes.

1978. En ny Fredningslov vedtages i Folketinget. Med oprettelsen af amtsslige fredningsinspektorer (1/1-79) søger man at styrke den lokale indflydelse på fredningsarbejdet.

Den skitserede udvikling afspejler flere tendenser:

For det første kan der iagttages en udvikling fra at frede for at beskytte enkelt-elementer («præstens pæretræ») af historisk eller naturhistorisk interesse (såsom Rokkestenen på Bornholm og sjældne dyre- og plantearter) til at sikre større helheder — økosystemer og hele landskaber. Dette hænger bl.a. sammen med en erkendelse af, at det kan være utilstrækkeligt blot at sikre enkelte strukturer i landskabet. Hvis ikke også de

processer, der er grundlaget for et eller andet fænomens eksistens, sikres, kan man risikere, at det man forsøgte at bevare forsvinder. Dette har været tilfældet ved en lang række status quo-fredninger, dvs. fredninger hvor ethvert indgreb er blevet forbudt. Man har oplevet at heder er sprunget i skov, moser og overdrev groet til og at små værdifulde dyrebestande er vokset op til at blive en plage. Derfor rummer fredningskendelser idag i reglen også bestemmelse om, at der må foretages naturpleje.

For det andet afspejler udviklingen i lovgrundlaget en stigende nødvendighed af stadig mere dybtgående og omfattende indgreb. Men samtidigt har hovedparten af fredningssagerne fået karakter af »ambulance-tjeneste«, hvor man søger at redde de sidste stumper dansk natur fra undergang — fredningen er overvejende reaktiv.

Først i det seneste 10-år er rammerne for egentlig management, dvs. aktiv planlægning og styring af udviklingen begyndt at titte frem. Men den møder voldsom modstand. Den private ejendomsret til jord er i Danmark den væsentligste umiddelbare hindring for dette arbejde. På længere sigt er den regional-, national- og internationalt udbredte forurening bl.a. af luft og vand en faktor, der

truer med at rive grundlaget væk under det fredningsarbejde der trods alt bliver udført.

For det tredje kan det iagttages, hvorledes de første fredninger havde en overvejende direkte økonomisk begrundelse. Hvor der i det senere fredningsarbejde også indgår argumenter af videnskabelig og rekreativ karakter.

I den nutidige danske naturfredningspolitik kan man skelne forskellige typer af argumentation for fredning:

— En økonomisk argumentation om at man idag må beskytte naturelementer, der kan få betydning som ressourcer for produktionen i fremtiden.

— En undervisningsmæssig argumentation for at man må sikre studieobjekter for fremtidens forskning og undervisning.

— En demokratisk-farvet argumentation der sigter mod at sikre flest mulige adgang til at opleve dansk natur og danske kulturlandskaber i en nogenlunde oprindelig form.

— Og endelig en historisk-etisk argumentation, som udspringer af en erkendelse af, at der er al mulig grund til at tro, at samfundets syn på naturen vil være et andet om hundrede år, og at man til den tid vil være i besiddelse af planlægningsredskaber, der er langt mere forfinede, end dem vi råder over idag, hvorfor vi må være yderst tilbageholdende med at tillade irreversible indgreb — dvs. indgreb, der ikke lader sig gøre om. Endelig kan der til den etiske argumentationstype henregnes argumenter, der baseres på den værdinorm, at naturen i sig selv har en eksistensberettigelse. — At dette er et åbent spørgsmål, vil vi komme tilbage til nedenfor.

For det fjerde er det tydeligt, hvorledes synet på naturen er historisk bestemt. Fra 1700-tallets utilitaristiske (nytte-orienterede) synspunkt, hvor naturen udelukkende blev betragtet som råstofkilde for produktionen, er udviklingen gået over guldalderens romantiske natursyn over til en opfattelse man møder idag, som rummer et væsentligt islæt af demokratiske synspunkter. Der er ikke tale om at det ene syn successivt er blevet udskiftet med det andet, men der er sket en relativ forskydning i vægtningen af dem, således at der idag i befolkningen som i administrationen argumenteres for at naturen har betydning som ressource, som ramme for befolkningens rekreative udfoldelse og at naturen har en eksistensberettigelse i sig selv.

Natur- og fredningssynet er klassebestemt

I fredningsdebatten støder man ofte på folk, der mener, at de har den eneste sande og rigtige mening, om hvordan naturen skal forvaltes. I den sammenhæng kan det være nyttigt at erindre, at synet på naturen ikke bare er historisk bestemt, dvs. har ændret sig med ændringer i samfundets produktionsmåde. Da folks forhold til produktionen ikke er det samme, vil den enkeltes natur- og fredningssyn også være bestemt af, hvilken plads hun/han indtager i samfundet.

Flere forskere (1) har kunnet påvise, hvorledes disse forskelle slår igennem ikke bare i hvilke former for friluftaktiviteter den enkelte udøver, men også i hvilket syn man har på naturen og dens værdier. Disse forskelle er bestemt af, om man er lønarbejder eller kapitalejer, af hvilket forhold (om noget) man har til naturen i sit daglige arbejde, af om man er byboer eller landboer, af om man har en lang eller en kort uddannelse, mm.

At frede er at skrive historie. Hvis historie skrives med den danske fredningspolitik?

Den borgerlige æstetik

Poul Henningsen har betegnet fredningsarbejdet som »sentimentale fredninger af barndomsminder«. Iversen (2) betegner det fredede som »guldalderlandskabet med en retrospektiv acceptering af tilkomne elementer og forandringer«. Og Fines (3) har konstateret, at »der er en lighed mellem en vindmølle og en kornsilo, men det kan tage endnu 100 år, før den sidste bliver alment accepteret.«

Alle tre forfattere har fat i værdinormgrundlagets foranderlighed og subjektivitet. Da dette som anført er stærkt klassebestemt, vil det også alt andet lige være de magthavende og meningsdannende lag i samfundet, der bestemmer, hvilken fredningspolitik, der føres. Den reaktive og restriktive fredning og planlægning i Danmark har til formål at sikre, at den bestående orden ikke bryder sammen.

Når spørgsmålet om hvis historie det er, der skrives med den danske fredning kan man se på, hvad det er for æstetiske opfattelser, der ligger til grund, og hvilke fænomener det er, der så sikres gennem fredninger. Herregårde eller husmandssteder. Palæer eller arbejderkvarterer.

Forskeres studieobjekter eller bybørns legemuligheder?

Et aktuelt eksempel kan hentes fra Kongens Have (som PH iøvrigt foreslog bebygget, hvilket jeg subjektivt er imod). Her ligger i et hjørne godt gemt af vejen en børnehave i et lille træhus. Institutionen blev oprettet efter krigen som en nødløsning. Og den fik dispensation til at kunne blive placeret i haven i en årrække, inden for hvilken man forventede at »nøden« ville være afhjulpel. Men omend samfundet har ændret sig, er nøden stadig lige stor for småbørn i den indre by. Dispensationen er ved at udløbe, samtidigt med at det stadig er en af de eneste børnehaver inden for voldene, der har udendørs legemuligheder. Her kommer nu fredningsfoyningerne ind med Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse i spidsen og forlanger med Parkfredningsloven i hånden, at børnehaven skal nedlægges af »historiske og æstetiske grunde«. Dette er i vild modstrid med almindelige menneskers mening om den sag, hvilket en interviewundersøgelse blandt parkens gæster (foranstaltet af bør-

nehavens bestyrelse) har kunnet påvise. Tværtimod betragtede en stor del af de adspurgte børnehaven som et klart aktiv for haven, som et element der gør parkbesøget oplevelsesrigt. I denne konflikt er et demokratisk fredningssyn tøret sammen med et borgerligt æstetisk syn på fredningen, som ønsker at bevare rendyrkede udtryk for den tidligere overklasses levemåde.

Økoflip eller klassebevidsthed

Nu er sagen med truslen mod børnehaven nok særlig grell, bl.a. fordi der i forvejen findes så mange andre »uæstetiske« elementer i samme park (eksercerplads, bunkers, toiletter mm.), således at den ellers velmenende borgerlige æstetik her ligefrem latterliggøres. Sværere kan det være at udskille klasseinteresserne i debatter, hvor der heftigt argumenteres »for« naturen og »mod« det væmmelige samfund med dets forurening, rovdrift, jagt for fornøjelsen (læs: lystmord), og hvad ellers

det egoistiske menneske kan finde på af måder at voldtage naturen på.

Med fare for at blive opfattet som en, der forsvare forurening, går ind for rovdrift og elsker jagt, vil jeg vove den påstand, at den slags argumentation er reaktionær i sin konsekvens, i bedste fald et slag i luften. Den opererer på et moralsk forarget etisk plan, samtidig med at analysen af det samfund, hvis naturforvaltning man ønsker at ændre, er utroligt forkortet. Ofte begrænser samfundsanalysen sig til blot at henvise til befolkningsekspllosionen og overbefolkningen som ondets rod. (Prøv at tage nogle af disse overbefolkningsforskrækkede på ordet, og spørg hvem det så er »der er for mange af«. Og spørg hvordan vi skal blive dette overskud kvit).

Mener man, at der er noget grundlæggende galt i samfundets måde at omgås naturen på, må man have hold på de grundlæggende strukturer i dette samfund. Er det i det kapitalistiske Danmark, det knirker, må man have fat i dette samfunds grundlæggende måde at organisere sig på — adskillelsen mellem lønarbejde og kapital, profitterne, den private ejendomsret, fremmedgørelsen i produktionen, mennesker imellem og fremmedgørelsen over for naturen. Disse problemer forstås ikke ved, at vi skælder hinanden ud for at være for mange. Forståelsen må baseres på omhyggelige analyser af, hvordan det samfund fungerer, som har medført tingenes tilstand. Den slags analyser er magthaverne ikke glade for, og det passer dem derfor fint, hvis naturforvaltningsdebatten holdes på det moralskforargede niveau (»det er også for galt, men vi er jo i samme båd, hver enkelt må gøre sit, etc.«).

Er man privilegeret, kan man flippe ud på landet i forsøg på i hvert fald at få lidt has på sine personlige frustrationer. Men kapitalens rovdrift på mennesker og natur fjernes ikke derved; ligesålidt som det sker ved en énsidig argumenteren »for« naturen.

Først når vor forståelse omfatter både naturen og samfundet, og først når forståelsen følges af politisk handling, nye analyser, nye politiske handlinger etc., kan vi gøre os håb om at nå frem til et samfund, der kan behandle både mennesker og natur på en bedre måde.

En jæger gik at jage

Fremtiden for dyr og fugle i Danmark

I de seneste år har stadig flere danskere fået jagttegn. Samtidig er de vilde dyrs og fugles livsbetingelser blevet indskrænket på grund af den stadig mere omfattende naturødelæggelse. I denne artikel vurderes jagtens indflydelse på den danske vildtbestand.

Den vilde fauna har spillet en betydelig rolle i de sidste 15 års miljødebat. Det gælder især fisk, fugle og pattedyr, hvis trivsel — eller mangel på samme — er let at registrere som tegn for forurening, forgiftning og andre forringelser af de naturlige miljøer. Forgiftningen af den amerikanske fuglefauna, som beskrevet i Rachel Carson's bog »Det tavse forår« (1962), var således med til at sætte afgørende skub i debatten.

I den hjemlige miljødebat spiller faunaen stadig en stor rolle. Frøer, ænder, harer og andre dyr er endnu en del af mange menneskers nære hverdag, og de er mindre abstrakte end begreber som emissionsgrænser, økosystemer og LD₅₀-værdier, der kun forstås af specialisterne.

En stor del af debatten drejer sig om jagten på fugle og pattedyr, der vel er de to grupper af faunaen, som nyder størst popularitet og interesse. Mængdemæssigt kan interessen for jagt måles ved, at der for tiden er ca. 160.000 jagttegnsløbere. I 1922 var der 64.000, og i 1961 var tallet 110.000. At sætte tal på naturinteressen iøvrigt er vanskeligt, men f.eks. viser den stadige strøm af fugle- og andre naturbøger, at den må være betragtelig. En bog som Politikens »Fugle i farver« er udsendt i ca. en halv million eksemplarer på en snes år, og naturudsendelser er nogle af de mest populære programmer i radio og TV.

Revision af jagtloven er påkrævet

De to væsentligste menneskeskabte trusler mod fuglenes og pattedyrenes fortsatte eksistens herhjemme er jagten og ødelæggelsen af biotoperne. Beskyttelsen af biotoperne, altså dyrenes

levesteder, sker i hovedsagen efter Naturfredningsloven, som netop er blevet ændret i sommeren 1978, så der kan næppe ventes nogen ny revision lige med det første. Derimod ventes en snarlig revision af den gældende jagtlov fra 1967. Det er derfor mest aktuelt at diskutere, hvilke muligheder der er for at give faunaen bedre beskyttelse ved den kommende jagtlovsrevision.

I det følgende skal der gives en vurdering af de rammer, som den eksisterende jagtlov sætter for jagten, af jagtens omfang og betydning for de jagede arter og for ikke-jægerens muligheder for at opleve de samme dyr og fugle. Endelig diskuteres de kriterier, som bør lægges til grund for en ny jagtlov, så den i mindre grad end den eksisterende bygger på gamle traditioner, der i dag er uaktuelle.

Jagten i dag

Rammerne omkring jagten i dag bestemmes formelt af lov nr. 221 om Jagt af 3. juni 1967. Den tillader jagt på 14 arter af pattedyr og 63 fuglearter.

Nogle få vigtige bestemmelser i loven skal nævnes: jagtretten tilhører på landjorden grundejeren, der ofte lejer retten ud, mens der på søterritoriet er en fri allemandsret til at drive jagt. Det stigende antal jægere har særligt betydet en forøgelse af jagten på søterritoriet, dvs. på vandfugle som ænder og vade-fugle.

I alt skydes der årligt 1,2 millioner vandfugle i Danmark, hvilket svarer til 36 procent af det totale vildtudbytte. I tabel 1 er vist udbyttet og danske yngelbestande af de vigtigere vildtarter.

Man skal endvidere for at kunne gå på jagt være i besiddelse af et jagttegn, der først

kan erhverves efter, at man har bestået en prøve i jagtkundskab. Jagttegnet fornys årligt, og i forbindelse hermed skal hver jæger oplyse, hvor meget vildt han har nedlagt i den forløbne sæson. Det er disse oplysninger, der danner grundlaget for den årlige vildtudbyttestatistik (1). I denne statistik mangler dog skønsmæssigt 20-25 procent af udbyttet, som er anskudt vildt, der ikke findes af jægeren.

Færre muligheder for oplevelser

Effekten af den danske jagt på bestandene af fugle skal selvfølgelig vurderes i sammenhæng med alle de øvrige faktorer, der påvirker bestandene. Foruden at forårsage en direkte dødelighed ændrer jagten også fuglenes adfærd: de jagede fuglearters flugtafstande over for menne-

sker bliver større end totalfredede arters. Det medfører dels, at der i kystzonen, hvor jagten er særlig intensiv, og hvor der iøvrigt er megen færdsel og sejlads, især i jagttiden er meget store områder, som fuglene ikke kan udnytte som raste- eller fourageringspladser. Dels bliver menigmands færden langs kysten fattigere på oplevelser: fugle ses blot som små prikker, der flygter væk ude i horisonten, og de zoologiske haver bliver let populære alternativer til naturen. For der kan fugle og dyr ses på tæt hold.

Hvad betyder jagten for bestandene? —

En præcis analyse af den danske jagts betydning for bestandene hæmmes af manglende oplysninger om de jagtbare bestandes størrelse og geografiske udbre-

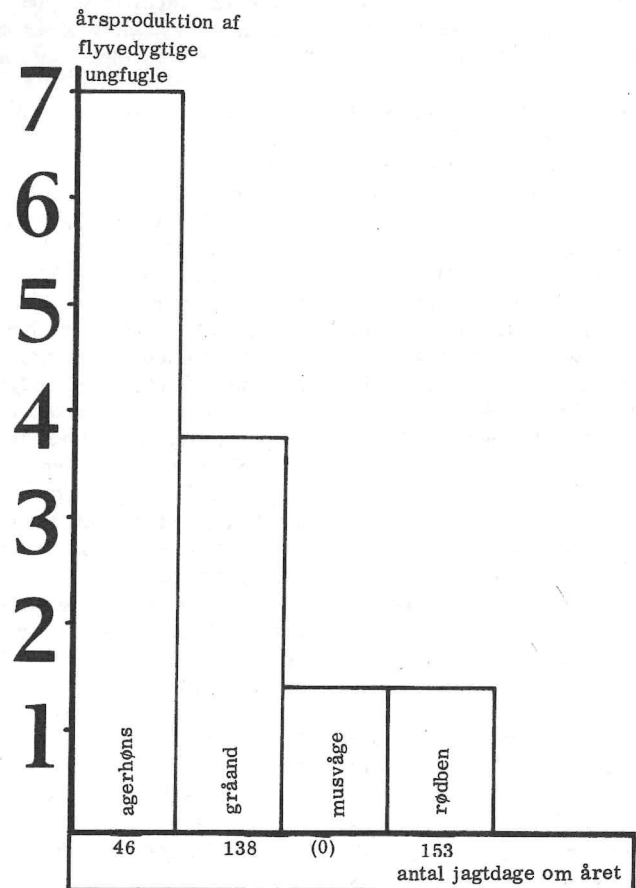

Fig. 1.

Figuren viser årsproduktionen af flyvedygtige ungfugle i bestande af agerhøne, gråand, musvåge og rødben, samt antal dage om året, som de må jages efter den nuværende jagtlov.

Figuren afspejler bl.a. det paradoks i den gældende jagtlov, at en art som gråanden, hvis ungeproduktion kun er det halve af agerhønen, har en jagttid, der er tre gange længere end agerhønen.

Viben er en vadefugl, der formerer sig lige så langsomt som bl.a. de fleste rovfugle. Den lægger et kuld med fire æg, men i gennemsnit får bestanden blot 1,5 unge på vingerne pr. par. Alligevel har viben en meget lang jagttid.

delse, deres formeringsrate samt størrelsen af de andre faktorer, der er med til at regulere bestandene. Herunder også jagten i andre lande, som de trækkende arter besøger (2). Generelt gælder det, at jagten i Danmark har et langt større omfang end i de fleste andre europæiske lande, f.eks. målt ved antallet af jagtbare arter eller vildtudbyttet i forhold til landets størrelse eller befolkningsantal (3, 4).

Landvildtet (fasan, agerhøne, duer, kragefugle, harer, råvildt mm.) udgør med et årsudbytte på ca. 2 1/4 millioner stykker vildt omkring 2/3 af det samlede udbytte. Ingen af de 10 væsentligste arter kan siges at være truet af jagten, som den drives i øjeblikket. I de fleste tilfælde er der tale om standvildt, der udsættes for færre farer end de trækkende arter. Jægeren har her bedre muligheder for selv at vurdere og regulere jagtrykket, hvilket er meget vanskeligt for de trækkende arters vedkommende. Af et par arter — fasan og agerhøne — foretages der omfattende udsætninger af opdrættede fugle. Jagtudbyttet af fasaner har de sidste årtier været stærkt stigende, mens udbyttet af harer, agerhøns og ringduer falder. Det skyldes først og fremmest industrialiseringen af landbruget med en mere intensiv udnyttelse af jorden, som forringer levevilkårene for dyr og fugle.

Jagten på vandfugle

For vandfuglenes vedkommende falder den intensive jagt på arter, der gennem en årrække har været i tilbagegang, i øjnene. Det gælder især flere arter af svømmeænder (pibeand, spidsand, krikand, skeand) samt alle vadefuglene.

Gennem årtier har vandfuglene fået ødelagt deres levesteder, især rasteplasser i vinterkvartierne og på trækvejene. Vådområder, som moser, enge, søer og lavvandede kyster, er blevet stærkt indskrænket som følge af dræning, afvanding og opdyrking. Og hertil kommer den indirekte forstyrrelse af vandfuglene, i takt med væksten i befolkningstallet og menneskets stærkt øgede mobilitet, samt de direkte forstyrrelser af fuglene, som jagten medfører.

Endelig er der i de sidste årtier fremkommet nye menneskeskabte faktorer, der belaster bestandene af vandfugle, f.eks. blyforgiftning, olieforurening, botulisme («pølseforgiftning», herhjemme kendt fra Utterslev Mose og Nakskov Indrefjord), det tættere net af luft-elkabler, forvildede mink fra minkfarme, mm.

Der er grund til at formode, at alle disse forskellige menneskeskabte faktorer i de kommende år vil øge eller i bedste fald forblive på det nuværende niveau. Prognoseerne er derfor dystre for de ande- og vadefug-

learter, der forekommer på strandenge og i fladvandsområder, og som trækker til Sydeuropa og Afrika.

Jagtrykket begrænser mange vandfuglebestande

Af alle disse faktorer er jagtrykket den letteste at regulere for det danske samfund. Jagten har for mange arters vedkommende nu et sådant omfang, at den i sig selv begrænser bestandene. Det har flere gange vist sig, at når ande- eller vadefugle

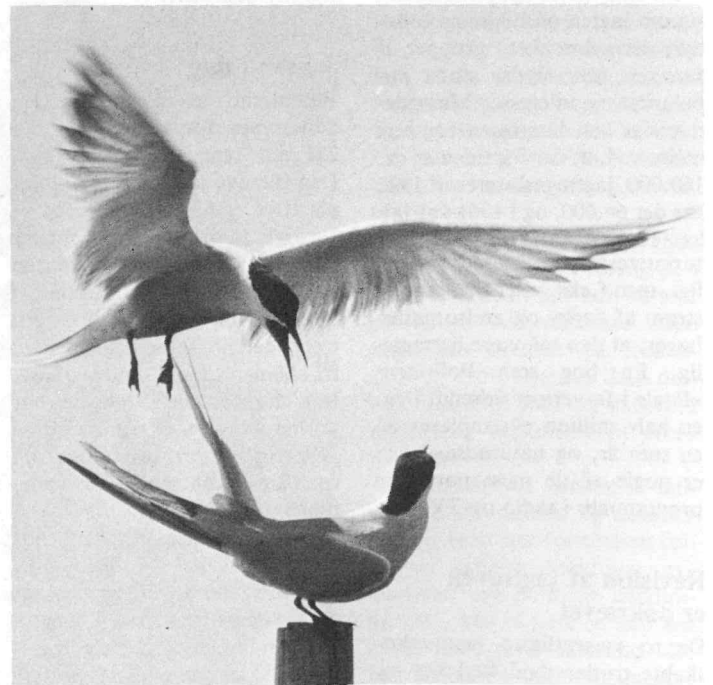
jagtfredes helt (knopsvane, knortegås, gravand) eller delvist (storspove, grågås), så er bestandene steget i antal.

Blandt de arter, der i dag må jages, er der adskillige, der er stærkt specialiserede i deres valg af biotop og i levevis i det hele taget. Her må man være opmærksom på, at arter, der har været i tilbagegang og som efter jagtfredning er tiltaget, med en større genpulje (mængde af arveanlæg), har været i stand til at ændre levevis, hvilket forbedrer arternes muligheder for f.eks. at tilpasse sig kommende forandringer af landskabet. Ved totalfredningen i 1926 yngede knopsvanen kun enkelte steder her i landet og kun i ferskvand, hvor svanerne optrådte meget aggressive over for artsfæller. Siden totalfredningen har knopsvanen både spredt sig geografisk og ændret adfærd, så den i dag mange steder yngler i tætte kolonier. Arten har også fået et bredere biotopvalg, så den nu også yngler mange steder i saltvand.

Jagtlovsrevision efter økologiske principper

Den eksisterende jagtlovgivning bygger i mange tilfælde på gamle jagttraditioner, som befolkningsekspllosionen, ødelæggelsen af de naturlige biotoper og den tekniske udvikling har gjort uaktuelle. Visse traditioner er direkte skadelige for bestandene, og det gælder ikke mindst en række arter af vandfugle.

Indskrænkninger i jagten er

Terner står højt oppe i fødepyramiderne og er derfor værdifulde som indikatorer for forurening af miljøet. Det blev klart demonstreret i juni 1978 af de omfattende dødsfald blandt terner omkring en kemikaliefabrik i Vestjylland.

Der yngler omkring 1800 par fiskehejrer herhjemme, men der skydes 5000 om året. Jægerne spiser ikke hejrer, og som regel efterlades de skudte fugle på stedet. Der er næppe tvivl om, at den danske bestand af fiskehejrer holdes nede af jagttrykket.

særligt nødvendige for arter, som er specialiserede og dermed sårbare, fordi de lever i våde områder som moser, enge, osv. Det gælder vadefugle og i nogen grad svømmeænder. Endvidere er en del jagtbare arter generelt uegnede som jagtobjekter, da de dels er trækfugle og dels har en meget ringe formeringsrate, dvs. de får meget få unger på vingerne. Det gælder f.eks. lommer, rovfugle og vadefugle. Endelig er arter, der står højt oppe i

fødepyramiderne også uegnede som generelt jagtvildt, da de naturligt er fåtallige eller sjældne. Det gælder bl.a. hejrer, rovfugle, terner og i nogen grad vadefugle. Disse arter er tillige værdifulde som indikatorer for forurening af miljøet, som det blev demonstreret af de omfattende dødsfald blandt terner omkring en dansk kemikaliefabrik i juni 1978.

Hans Skotte Møller

LITTERATUR:

1. Dansk Vildtforskning 1962/63-1976/77 (Årshæfte, der udsendes af Vildtbiologisk Station, Kalø, 8410 Rønde).
2. Møller, H. S. 1978: Fuglejagten i Danmark 1961-1975. Anser Supplement 3.
3. Proceedings International Conf. on Conservation of Wetlands and Waterfowl, Heiligenhafen 1974, 492 s.
4. Kystfuglejagt og kystfuglebeskyttelse. (Dansk Ornithologisk Forening (forfatterkollektiv) 1975), 77 s.
5. Joensen, A. H. 1974: Waterfowl populations in Denmark 1965-1973. Dan. Rev. of Game Biol. vol. 9, no. 1.
6. Joensen, A. H. 1978: Statistics of duck hunting in Denmark 1966-1976. Dan. Rev. of Game Biol. vol. 10, no. 7.
7. Joensen, A. H. 1978: Hunting of Divers, Grebes, Cormorants and Auks in Denmark in 1975/76. Dan. Rev. of Game Biol. vol. 10, no. 9.
8. Dybbro, T. 1976: De danske ynglefugles udbredelse. Dansk Ornithologisk Forening, København.

GORI - HØRING UDSAT !

I sidste nummer af NOAH-bladet annoncerede vi, at NOAH-Kolding planlagde en offentlig høring om branden på Gori-værket den 4. juli i år. Det var meningen, at høringen skulle have fundet sted den 5. september.

Høringen er imidlertid blevet udsat til den 12. oktober, fordi den ny miljøminister Ivar Nørgård ikke så sig istand til at deltage i høringen med få dages varsel.

Panelet på høringen vil komme til at bestå af miljøminister Ivar Nørgård, underdirektør for miljøstyrel-

sen Jørgen Henningsen, SIDs miljøkonsulent Magnus Demnitz, Elo Hartig fra Industrirådet, dioxineksperter Per Sjørup, journalist Tor Nørtranders og som ordstyrer: Lærer på Kolding Højskole Hans Petersen. To journalister er inviteret til at stille spørgsmål til panelet.

Vi regner med at kunne bringe en artikel om høringen og dens udfald i det kommende nummer af NOAH-bladet.

Giftige blyhagl i danske vådområder

Når jægerne går på jagt, efterlader de en masse hagl i naturen. I denne artikel omtales en undersøgelse, der viser, at vestjyske fjorde er meget hårdt ramt af denne form for blyforurening.

I foråret 1978 er tætheden af blyhagl fra jagt undersøgt i de vestjyske fjorde. Det er sket som led i samarbejdet mellem Fredningsstyrelsen, Miljøstyrelsen og Statens veterinære serumlaboratorium. På 10 lokaliteter i Vestjylland er der fundet gennemsnitlige tætheder på 10,1-183,7 hagl pr. m² (fig. 1). Den højeste lokale tæthed af hagl var 403 hagl pr. m², og den blev fundet i Nymindestrømmen vest for Værnengene i Ringkøbing Fjord (10). Denne tæthed svarer til 49,2 gram bly pr. m². Sammenlignet med tilsvarende amerikanske undersøgelser, hvor der på 20 lokaliteter i gennemsnit blev fundet 0,9-29,2 hagl pr. m², er der tale om betænkeligt høje værdier (1).

maksimalt 2,5 cm ned i bunden (1).

Hagl på bunden af lavvandede områder udgør en fare for fuglene, som finder føden i denne biotop: svaner, gæs, ænder, vandhøns og vadefugle. Fuglene kan enten ved et uheld få et hagl med i føden, eller de kan tilfældigt få hagl i sig, når de opsamler kråsesten. Haglet vil ende i fuglens kråse (muskelmave), hvor det formales til blystøv, der bindes som blysalte og optages i blodet.

De fleste svømmeænder søger normalt føde i de øverste centimeter af bunden, men arter som gråand og spidsand kan gennemrode de øverste 10-15 centimeter af bunden.

Vandfugle forgiftes af haglene

Når jægeren affyrer sit haglggevær, falder haglene ned inden for en afstand af 250-350 meter — afhængig af haglstørrelsen — med et maksimalt nedfald 100-125 meter fra affyrsstedet (1, 10). Der foreligger ingen undersøgelser over, hvor længe det tager, før haglene i bunden er nedbrudt. I USA er der fundet hagl i et vådområde 5 år efter jagtens ophør, mens der i et andet vådområde ikke fandtes hagl 15 år efter områdets jagtfredning (1).

Den hastighed, hvormed haglene synker ned i bunden, er afhængig af dennes beskaffenhed, af haglenes størrelse og vandbevægelser på stedet. Jo større hagl, større vandbevægelser og jo blødere bunden er, desto hurtigere synker haglene. I et forsøg har man fundet ud af, at halvdelen til tre fjerdedele af de hagl, der falder på blød, mudret bund, i løbet af et år synker 2,5-5 cm ned i sedimentet, mens halvdelen til tre fjerdedele af de hagl, der falder på en mere hård, sandet bund, kun synker

Jægerne spreder flere hundrede tons bly om året

Hver gang en jæger affyrer en patron fra sit haglggevær, spreder han omkring 32 gram bly fordelt på ca. 300 hagl. Ganske få af disse hagl tager han med sig hjem i det bytte, han eventuelt nedlægger. Danmarks 151.000 jægere skød i året 1975/76 ialt 3,7 millioner stykker vildt (Dansk Vildtforskning 1976-77). Vi kan gå ud fra, at jægeren affyrer 4-6 patroner for hvert bytte, han nedlægger (4, 9). Hvis man ser bort fra det vildt, som skydes med riffel, betyder dette, at jægerne her i landet på et år affyrer 15-22 millioner haglpatroner eller 480-704 tons bly. Hertil skal lægges mindst et par hundrede tons hagl, som årligt affyres på jægerens flugtskydningsbaner.

Godt en trediedel af det nedlagte vildt skydes i vore vådområder. Det er haglene, der falder her, som skaber problemerne. Jagten er disse steder ofte koncentreret til bestemte områder, som kyster og grænsen til dybere vand eller grunde, hvor haglene derfor kan ligge i store koncentrationer.

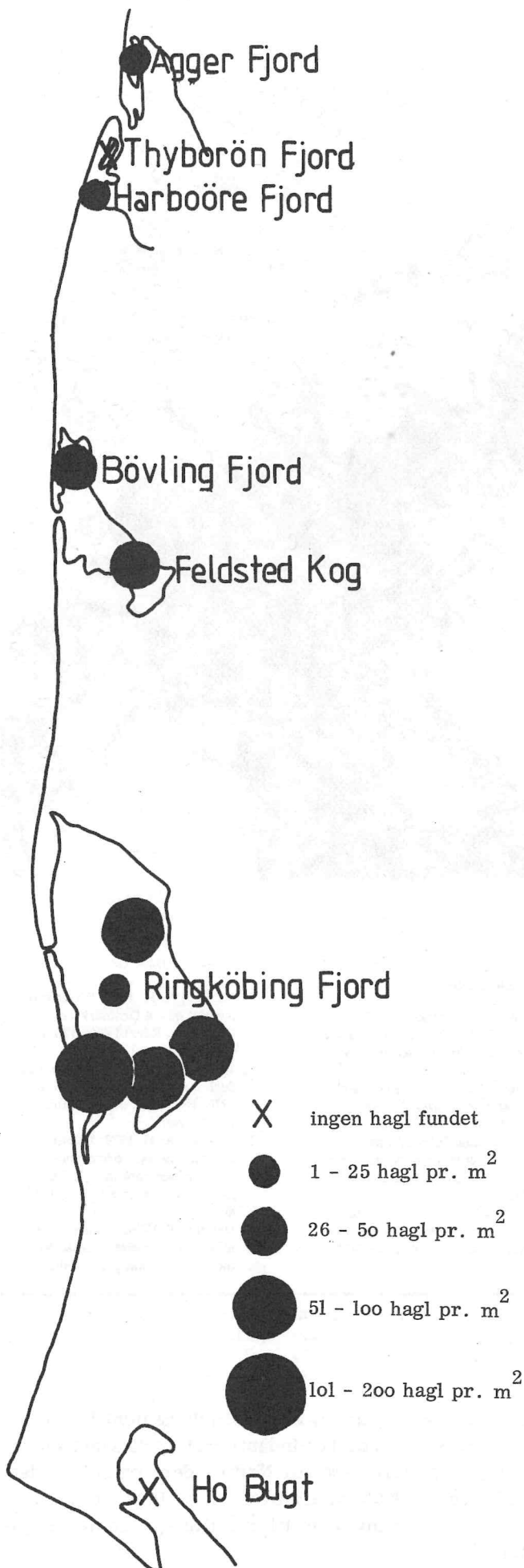

Fig. 1
Gennemsnitlige haglkoncentrationer i nogle vestjyske lavvandsområder baseret på stikprøver.

Tusinder af fugle dræbes af blyforgiftning

Siden århundredskiftet har man i Nordamerika været opmærksom på blyforgiftning som dødsårsag hos fugle. Man har her oplevet flere tilfælde af massedød med 10.000-15.000 døde vandfugle, overvejende gråænder, som følge af indtagelse af blyhagl (1).

Herhjemme er man først blevet opmærksom på problemet inden for den sidste halve snes år, hvor man først konstaterede blyforgiftning hos opdrættede gråænder (2). Siden da er der konstateret adskillige tilfælde af dødelig blyforgiftning hos hvinænder, ederfugle og gravænder og især knopsvaner, bl.a. fra Ringkøbing Fjord, Midtjylland, Fyn og Lolland. I flere tilfælde har svanerne søgt føde i lavvandede områder ud for flugtskydningsbaner, hvor der kan ligge store koncentrationer af hagl.

Sådanne steder registreres blyforgiftningen forholdsvis nemt, fordi der sker massedødsfald blandt fuglene. I langt de fleste tilfælde dør fuglene dog enkeltvis, og blyforgiftningen opdages ikke. Man bør derfor altid indsende dødfundne vandfugle uden ydre læsioner til analyse for dødsårsag. Statens veterinære serumlaboratorium, Bülowvej 27, 1870 Kbh. V. gør dette gratis.

I et vådområde i Østengland har man beregnet, at blyforgiftning er dødsårsagen i 29 procent af de dødsfald, der sker blandt de 1000-1500 pibesvaner og knopsvaner, der overvintrer i området (3). Amerikanske undersøgelser anslår, at 4 procent af bestanden af alle andefugle årligt dør som følge af blyforgiftning (4).

Der er lavet en del undersøgelser i forskellige lande over forekomsten af blyhagl i kråsen hos nogle arter af vandfugle. Resultaterne herfra er stillet sammen i tabel 1.

Blyforgiftede ænder kan være sundhedsfarlige

Symptomerne på blyforgiftning ytrer sig et par dage efter indtagelsen af blyhagl ved grønlig diarré på grund af øget produktion af galde. Fuglens bevægelser bliver langsomme og usikre. Desuden indtræder der lammelse af spiserør og kråse, hvorfra fuglen afmagres, selvom kroen og kråsen kan være fyldt med føde. Ved undersøgelse af døde, blyforgiftede fugle konstateres derfor ofte et stort vægttab på op til 60 procent af fuglens normalvægt, da fedtdepoterne og flyvemusklerne reduceres voldsomt (5, 6).

Følgerne af blyforgiftning er en øget dødelighed i bestanden. Ifølge amerikanske undersøgelser dør 13 procent efter indtagelse af 1 hagl og 44 procent efter indtagelse af 2-4 hagl (for gråænder) (1). Generelt svækkes fugle, som optager blyhagl. Blyforgiftede ænder er halvanden til to gange så udsatte for at blive skudt som »sunde« ænder (1). Så der vil være en forholdsvis stor andel af blyforgiftede ænder blandt det bytte, jægeren tager med sig hjem og spiser. Blyindholdet i muskelvæv fra dyr er normalt mindre end 0,2 mg pr. kg væv, mens der hos to gråænder, som havde henholdsvis 4 og 6 hagl i kråsen, og som sandsynligvis var døde af blyforgiftning, fandtes koncentrationer på 7 og 19 mg bly pr. kg muskel (7). Da FAO/WHO an-

Vildtpleje er nødvendig - for at der skal være noget at skyde efter. Pearzons Magazine Oct. 1909.

befaler en ugentlig indtagelse på højst 3 mg bly (8), bør man nok overveje risikoen ved i større udstrækning at anvende vandfugle som menneskeføde — især da blyforgiftninger ofte er konstateret, hvor gråænder udsættes og skydes i småvandhuler (6).

Hagl af stål kan erstatte blyhagl

I USA har man i flere år forberedt et totalt forbud mod anvendelse af blyhagl, og man har eksperimenteret med brugen af stålhagl i stedet. I flere områder med årelang, intensiv jagt og deraf følgende udbredt blyforgiftning har man først i 1970'erne forbudt anvendelse af blyhagl (11).

Indvendingerne mod stålhagl er, at de har dårligere ballistiske egenskaber end blyhagl, dvs. at de rammer dårligere, og de slider mere på bøsseløbene. En amerikansk undersøgelse har delvis tilbagevist det første punkt. Man fandt, at effektivi-

teten af de to slags hagl er den samme ved skudafstande op til 31,5 meter, og at der kun er små forskelle ved større skudafstande (12). Ifølge den danske jagtprøve bør skudafstanden til fuglevildt maksimalt være 45 meter. Problemet med slid på bøsseløbene kan meget let løses ved brug af de moderne forlængede forladninger, som allerede nu er meget benyttede i patroner med blyhagl. Den forlængede forladning er et ekstra hylster, der omslutter haglene til bøsseløbets mundring og beskytter dem og dermed bøsseløbet mod slitage. Forladningen bør dog laves af pap i stedet for som nu af plastik af hensyn til nedbrydningen i naturen.

Når man tager i betragtning, hvilke alvorlige skader blyhagle ne kan forvolde vandfuglene, er det meget påkrævet, at man nu for alvor gør en indsats for at reducere denne unacceptable form for forurening, der er en af mange trusler imod fuglene i vore vådområder.

Bodil Deen Petersen

Art	Danmark ⁽¹⁴⁾ 1973		Sverige ⁽⁹⁾ 1972-74		England ⁽¹²⁾ 1957-59		England ⁽¹³⁾ 1968-73		USA ⁽¹⁾ 1938-53		USA ⁽¹¹⁾ 1974-75	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
snegås									113	2,7		
kanadagås									511	0,8	284	5,9
gråand	52	17	272	10	244	7	380	9,0	17066	6,8	1568	7,8
krikan	77	0	180	0	277	0	278	3,2	2272	1,4		
pibeand	81	5	135	3	288	1	220	0,0	1577	3,2		
spidsand	7	(29)	24	17			89	10,1	4530	8,9	747	12,2
skeand	4	(0)			14	7	102	2,1	1439	1,6		
taffel	1	(0)	13	4,6			21	0,0	597	3,6		
trolldand	2	(50)	13	5,4			26	0,0	1914	12,7		
hvinand			80	11					256	3,5		
rörhöne							32	6,3				
blishöne							10	0,0				
dobbeltekkasin							67	1,5				

Tabel 1.

Hyppigheden af blyhagl i kråsen hos forskellige vandfugle. n angiver antallet af undersøgte kråser, tallet i % står for andelen af kråser, hvori der er fundet mindst et hagl.

- Bellrose, F. C. 1959: Lead poisoning as a mortality factor in waterfowl populations. — Illinois Nat. Hist. Surv. Bull. 27: 235-288.
- Munch, B. 1968: Blyforgiftning hos fuglevildt efter optagelse af hagl. — Dansk Vildtforskning 1967-68: 45-48.
- Owen, M. & Cadbury, C. J. 1975: Winter feeding ecology and mortality of swans at the Ouse Washes, England. — Wildfowl 26: 31-42.
- Karlsson, J. 1976: Spridning av blyhagl i samband med jakt — omfattning och biologiska effekter. — Anser 15 (1): 39-50.
- Olney, P. J. S. 1960: Lead poisoning in waterfowl. — Wildfowl 11: 123-34.
- Clausen, B. 1976: Blyforgiftning af svømmefugle. — Dansk Vildtforskning 1975-76: 35-37.
- Rebsdorf, A. 1973: Blyforgiftning? — Feltornitologen 73 (3): 124-25.
- Noah 1975: Bly — ressource, forbrug, forurening. — Noah's emneserie, 4.
- Danell, K. & Andersson, A. 1975: Blyhagelförekomst i andmager. — Statens Naturvårdsverk PM 583.
- Petersen, B. D. 1978: Forekomst af blyhagl i vestjyske fladvandsområder. — Rapport til Miljøministeriets Fredningsstyrelse.
- White, D. H. & Stendell, R. C. 1977: Waterfowl exposure to lead and steel shot on selected hunting areas. — J. Wildl. Man. 41 (3): 469-75.
- Mikula, E. J., Martz, G. F. & Ryel, L. A. 1977: A comparison of lead and steel shot for waterfowl hunting. — Wildl. Soc. Bull. 5 (1): 3-8.
- Thomas, G. J. 1975: Ingested lead pellets in waterfowl at the Ouse Washes, England. — Wildfowl 26: 43-48.
- Wium-Andersen, S. & Franzmann, N. E. 1974: Dør andefugle af at spise blyhagl? — Feltornitologen 74 (1): 14.

Fremskudt dige - miljøødelæggelse p.g.a. landvinding

Her i sommeren 1978 var en gruppe biologistuderende fra Københavns Universitet på kursus i Sønderjylland. Her beskæftigede de sig specielt med Tøndermarsken og planerne om et fremskudt dige fra Emmerlev i nord til Hindenburgdæmningen i syd. Her fremlægger de deres resultater, der klart viser, at miljøbeskyttelsesinteresserne er »glemt« til fordel for landvindingsinteresser.

Den stadige tilførsel af næring gør Vadehavet til et af de mest produktive områder i verden, og de relativt få dyre- og plantearter, der lever på/i det, forekommer altid i meget stort antal. På vaderne træffes især sand- og hjertemusling, slikkreb og sandorme. Disse og andre arter udgør et enormt spisekammer for fiskeyngel og fugle. Det er især svømme- og vadefugle, der opholder sig i området, enten som træk- eller vintergæster eller som ynglende fugle.

Også for den spættede sæl er Vadehavet af stor betydning.

Allerede i selve Vadehavet sker en indvandring af en speciel salttålede flora, bestående af pionerplanter som Kveller og Vadegræs. Disse planter kan binde slikket (lerpartikler) og bevirker en vis materialeaflejring på stedet. Højere oppe, hvor vandet ikke til stadighed overskyller området, kommer arter som stilkløs Kilebæger, Standmalurt, Annelgræs og Hindebæger. Disse områder ligger foran det nuværende dige.

Bag ved diget findes den del af marsken, som holdes fugtig af ferskvand, dette område kaldes kogen. Kogen bliver afvandet gennem et omfattende kanalsystem, der fører vandet frem til Vidåen, hvor det pumpes op, da Vidåen ligger højere end det omliggende land. Aen er her omgivet af diger.

Disse arealer, selve Tøndermarsken, udnyttes i øjeblikket til græsning/høslæt og afgrøde dyrkning. Græsningen foregår især i de vestlige områder og dyrkning i de østlige.

Vidåen, der udmunder ved Højer Sluse, afvander en temmelig stor del af det vestlige Sønderjylland, og det er dette åsystem, der giver ophav til indvandsproblemet.

Indvandsproblemer

Vidåsystemet har efter Tønder Marsk projektets gennemførelse i 1925-30 fungeret og klarert indvandsproblemerne nu i mere end 40 år. Sikkerheden i systemet er med tiden gradvist blevet formindsket. Dette skyldes:

1. en merbelastning af systemet fra tysk side (oplandet forøgedes med ca. 150 km² fra 1929 til 1970).
2. den øgede afvanding, dræning østfra.
3. at ådigerne visse steder er opført på mindre bæredygtig bund og af materiale af mindre god kvalitet, hvilket medfører gennemsvivning. Desuden giver det øget risiko for skadedyrsangreb (muldvarpe, mosegrise).
4. en stigning i havvandspejlet og en forøgelse af tidevandet.

I alt er Vidåens totale opland således blevet forøget med 15 pct. siden 1922.

Efter stormfloden i 1962 blev der af Landbrugsministeriet nedsat en arbejdsgruppe, som skulle se på, hvordan man kunne forbedre sikkerheden i Vidåsystemet. I 1972 lå Vidårapporten klar. Citater i den følgende tekst er alle hentet fra Vidårapporten.

Før vi går over til at se på de løsninger, der er blevet foreslået, kan lige nævnes, at man i Tønderområdet havde inddraget lavtliggende marskarealer til

Storspoven

bolig- og industribyggelser. Dette selvom der fandtes højere liggende områder, der egnede sig til dette formål.

En forbedring af sikkerheden i Vidåsystemet kan ske ved:

1. at øge reservoirkapaciteten eller ved at udvide Vidåens profil. Disse muligheder er dog ret dyre og øger ikke sikkerheden væsentligt.
2. en *højvandspumpestation*. Den kendes fra f.eks. Holland, og »er en sikker og fleksibel løsning, som både giver rimelige anlægs- og driftsomkostninger« ... »Den vil desuden give en sænkning af højvandspejlet langt op ad åen. Men,« hedder det, »man må erkende, at man ved denne løsning i nogen grad låser udviklingen fast, forstået således, at pumpeløsningen må siges at være forkert, hvis man senere bygger det fremskudte havdige.«
3. Et *nyt udvendigt reservoir*.

»Såfremt planen om etablering af et fremskudt havdige gennemføres, bliver der mulighed for at benytte arealer mellem det gamle og det nye havdige som reservoir.« Endvidere »såfremt et fremskudt dige bygges, får man en *særdeles tiltalende* og meget sikker løsning på reservoirproblemet, en løsning der vil

resultere i en lavere vandstandskvot i Vidåsystemet end den nuværende, ikke alene i krisituationer, men også under mere »daglige« højvande« (vor fremhævelse).

4. Et *indvendigt reservoir*. Denne løsning kræver etablering af reservoirer i de eksisterende kog. Heri tænkes inddraget det allerede eksisterende reservoir »Lille Vade« i den østlige del af Ny Frederikskog. Det resterende nødvendige reservoir foreslås fremskaffet dels i Keldspold i Magisterkogen, dels i Gl. Frederikskog (se kort).

Denne reservoirløsning medfører, at belastningen på ådigerne vil være større i hele stormflodsperioden end ved de foregående løsninger. Løsningen vil skabe forøget sikkerhed imod, at ådigerne overskylls, og de valgte reservoirarealer vil kun yderst sjældent gå under vand.

Af de 3 sidstnævnte løsninger har de to første (2 og 3) det fortrin, at de på en væsentlig mere effektiv måde end den sidstnævnte (4) forhindrer store belastninger på ådigerne over længere tidsrum.

Vidårapporten går ind for løsning 2 eller 3. Løsning 3 vil rent økonomisk være den dyreste; men som det er blevet udtalt

fra flere sider, vil der blive kompenseret for dette ved de øgede landbrugsarealer, der kan »indvindes«.

På den anden side er det en løsning, der kan medføre katastrofale følger for miljøet. Dette aspekt har man slet ikke omtalt i Vidårporten.

Stormflodsudvalgets betænkning januar 75

Den voldsomme stormflod den 16. og 17. februar 1962 medførte betydelige skader og kostede adskillige menneskeliv. På denne baggrund nedsatte ministeren for offentlige arbejder i efteråret 1964 udvalget vedrørende sikkerhedsforanstaltninger mod stormflodsfaen i Tønder og Ribe amter, kaldt Stormflodsudvalget. I januar 1975 afsluttede udvalget sit arbejde med en betænkning.

I betænkningen konkluderes det, at digebeskyttelsen for Ribe og Tønder marsk bør forbedres betydeligt, idet der bør tilstræbes et sikkerhedsniveau svarende til en middeltidsafstand på 200 år. Middeltidsafstanden er den gennemsnitlige tidsafstand mellem stormfloder, der medfø-

rer vandstandshøjder, som er kritiske for digerne.

Udvalget opstiller derpå følgende digesikringsmuligheder:

- Tilvejebringelse af en dobbelt digesikring ved retablering af den gamle digestrækning Højer-Nørremølle-Siltøft, således at kun Ny Frederikskog ikke omfattes af forbedringen af sikkerheden (14 mill. kr. i 1971 priser).
- Forstærkning af Højer dige og Snurom dige (22 mill. kr.).
- Forstærkning af Højer og Emmerlev diger (28 mill. kr.).
- Anlæg af et nyt fremskudt dige fra Emmerlev Klev til grænsen, hvorved tilvejebringes en dobbelt digesikring (50 mill. kr.).

Med hensyn til løsning a., vil denne løsning betyde, at ca. 150 mennesker vil få en ringere beskyttelse end resten af befolkningen, og det mener man ikke er rimeligt. Løsning b. vil på den anden side kræve strenge bygningsvedtægter for Højer bys udviklingsområde og Emmerlev marsk. Situationen er bare den, at man allerede nu har bygget huse på ret lave kvoter!

Mht. løsning c. og d. er udvalget enige om, *begge løsninger frembyder teknisk og sikkerhedsmæssigt forsvarlige løsninger!*

Mht. løsning d. fremhæver alle de lokale repræsentanter i udvalget det fremskudte dige frem for en forstærkning af de bestående diger. De lokale medlemmer fremføres således, at der herved tilvejebringes en dobbelt digesikring, som giver en sikkerhedsforøgelse, også ved evakuering, idet der så bliver bedre tid til at evakuere befolkningen bag det nuværende havdige. Videre mener de, at de landvindingsarbejder, der gennem mange år er udført ved Højer, har skabt en stærk forventning i befolkningen om anlæg af et fremskudt dige.

Angående dobbelt digesikring: Hvorfor skulle det overhovedet være nødvendigt, når man i Holland klarer sig fint med et enkelt havdige. Hvis man i Holland skal bygge et nyt havdige, opbyrder man de inderste diger for at bruge det gamle digemateriale til det ny havdige. Altså taler de hollandske erfaringer helt klart for en enkelt digeføring.

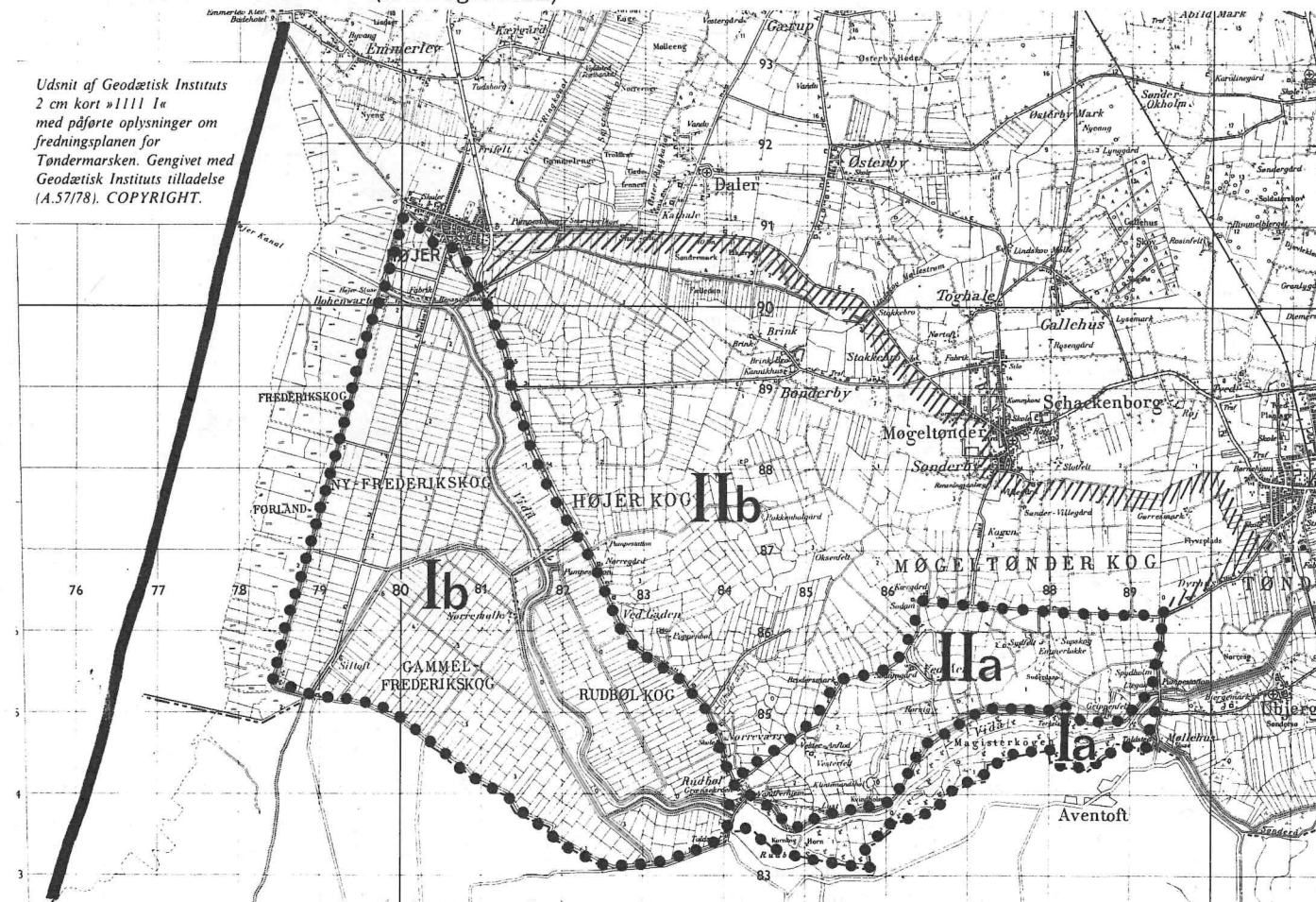
Desuden kan man i lovforslagets bemærkninger læse:

»Det er utvivlsomt, at vedligeholdelsesbyrden for digelaget vil blive ganske væsentligt formindsket ved tilkomsten af et nyt fremskudt dige.« Altså regner ministeriet med, at de nuværende diger vil forfalde, som historien hidtil har vist.

Angående længere varsel til evakuering: Det kan man også opnå ved at bevillige Meteorologisk Institut penge til et EDB-program og betjening af samme. Så vil man kunne varsle en stormflod op mod et døgn tidligere end nu! Desuden vil det også være en stor fordel for skibsarten.

Stormflodsudvalgets betænkning beskæftiger sig alt i alt kun med sikkerhedsmæssige og økonomiske (især landøkonomiske) aspekter. Betænkningen beskæftiger sig overhovedet ikke med konsekvenserne for miljøet i forbindelse med det fremskudte dige. Ja, miljøet er overhovedet ikke engang nævnt i betænkningen.

Fig. 1. Kort over Tøndermarsken og vadehavet ud for Højer. Det fremskudte diges omtrentlige position er angivet sammen med Fredningsstyrelsens inddeling af marsken i fire zoner. (fra Fugleværn)

Landøkonomiske betragtninger

Den økonomiske gevinst ved bygningen af et fremskudt dige fås ved indvinding af ny landbrugsjord og derfor har bl.a. statens marskforsøgsstation i Højer ivrigt støttet forslaget.

Landbrugets største interesser i det fremskudte dige er:

1. En mere intensiv dyrkning af Frederikskogene.
2. Opdyrkning af det nuværende forland.

Frederikskogene anvendes i øjeblikket hovedsageligt til græsning/høslæt, selvom jorden er særdeles velegnet til korn dyrkning. Dette skyldes, at statens jordlovsudvalg har nedlagt forbud mod bosætning her, og at det har været vanskeligt at rejse kapital til opdyrkingen pga. faren for i en stormflodssituation at få oversvømmelser dels fra opstemning af vand i Vidåen, dels fra overskylning af havdiget. Med en dobbelt digesikring vil samtlige 1730 ha i Frederikskogene kunne udnyttes intensivt med etablering af de nødvendige bygninger.

Det nuværende forland helliger idag som strandeng med ekstensiv fåregræsning. Ved bygning af et fremskudt dige kan der indvindes ca. 800 ha fortrinlig landbrugsjord, som vil være særdeles produktiv til korndyrkning eller til intensiv græsning for mælkeproduktion.

I september 1975 udkom en rapport med følgende titel: »Landøkonomisk vurdering vedrørende Alternative foranstaltninger mod stormflod i Tønder marsken« udgivet af samordningsudvalget. Dette udvalg bestod af alle de offentlige institutioner i området (hedeselskabet, naturfredningsforening etc.). Denne rapport konkluderer følgende:

1. Digesikring ved forstærkning af det bestående dige skaber øget sikkerhed for investeringer og åbner muligheder for intensiv drift af ca. 1600 ha god landbrugsjord i Frederikskogene. Ved mælkeproduktion opnås maksimal produktionsstigning på 11 mio. årligt og beskæftigelse til 40-60 personer.

2. Digesikring ved bygning af et nyt fremskudt dige med reservoir for indvandret. Der indvindes ca. 800 ha landbrugsjord, hvis værdi skønnes til 8-12 mio. kr. I den nye kog opnås en produktionsværdi på ca. 4 mio. kr. årligt og heltidsbeskæftigelse for 10-15 personer ved korndyrkning og 9,6 mio. kr. årligt og heltidsbeskæftigelse for 30-40 personer ved mælkeproduktion.

3. Anlæg af et nyt fremskudt dige og anlæg af reservoir mv. til 75-100 mio. kr. vil beskæftigelsesmæssigt være af meget stor værdi for hele området.

Situationen før stormfloden 3/1-76

Sønderjyllands Amtsråd gav også sin mening til kende i en publikation: »Dige problemer i Sønderjylland« fra nov. 1975. I den vurderes de 3 ovennævnte rapporter ud fra en ren økonomisk (især landøkonomisk) synsvinkel. Der opstilles et regnskab, der viser, at prisforskellen mellem en forstærkning af de bestående diger og et fremskudt dige faktisk er forsvindende lille. Det klares ved, at man modregner værdien af løsningen af indvandsproblemerne, værdien af den indvundne nye kog, samt værdien af en dobbeltdigesikring i prisen for det fremskudte dige. Desuden hedder det i rapporten: »Tager man endvidere hensyn til de øvrige fordele, et fremskudt dige medfører, f.eks. en lavere daglig vandstand i Vidåsystemet, den nye kogs betydning for hele egnens udvikling mv., må det — også når hensyn tages til overslagenes usikkerhed iøvrigt — antages, at udgifterne til løsningen af samtlige problemer ved anlæg af et nyt fremskudt dige ikke bliver større end ved forstærkningsprojektet, måske snarere tværtimod.« Konklusionen lyder da også: »Kun bygningen af et fremskudt dige muliggør en optimal løsning af de nævnte forhold, og da denne løsning tilmed næppe er dyrere end et forstærkningsprojekt alle forhold taget i betragtning, bør Danmark ved de kommende forhandlinger med Vesttyskland arbejde for, at denne løsning bringes til udførelse.«

I amtets nydeligt opstillede regnskab mangler der dog en væsentlig ting, nemlig værdien af det miljø, som vil blive ødelagt ved et fremskudt dige. Ja, rapporten nævner overhovedet ikke miljøbeskyttelsesinteresser!

Over for amtet stod så staten, der kun ønskede at forstærke og dermed sikre de nuværende diger. Denne uenighed mellem amtet og staten betød derfor, at der intet konkret blev foretaget for at sikre de svage diger.

Stormfloden 3/1-76 og den efterfølgende debat

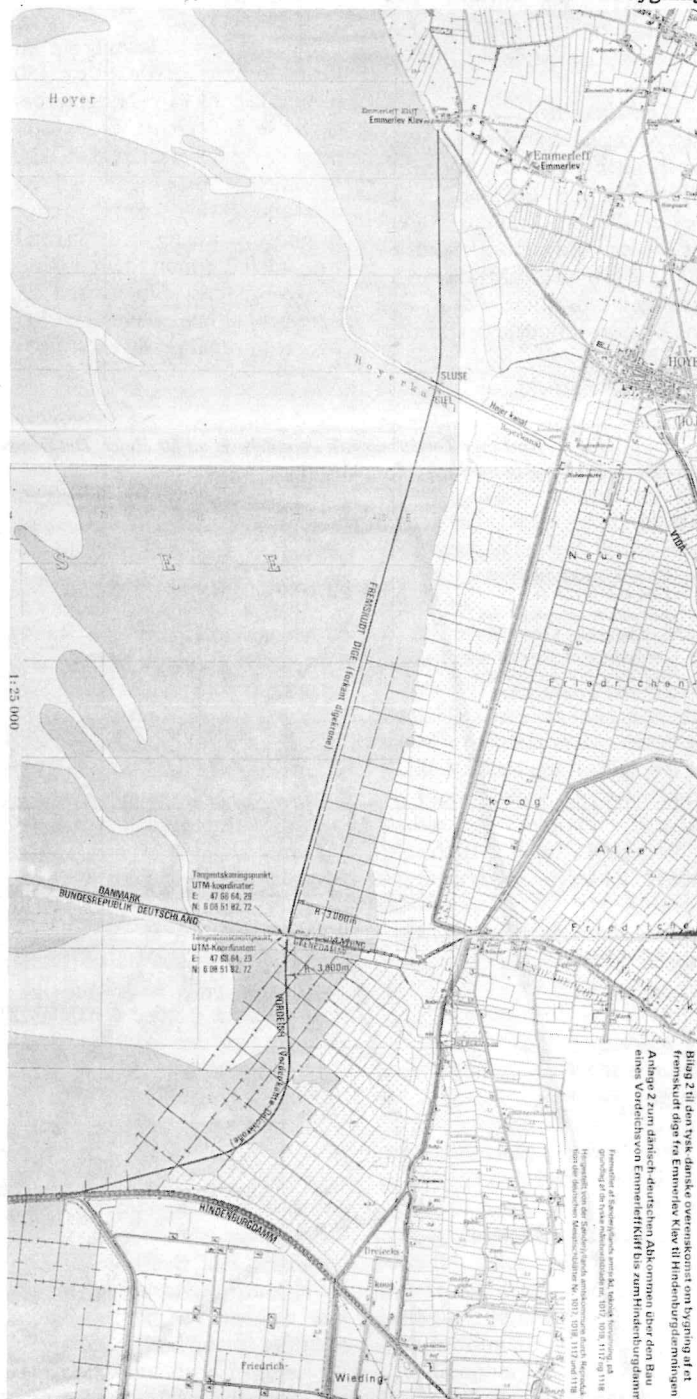
Da stormfloden kom, var det derfor kun et held (vinden drejede mod nord), at digerne ikke blev gennembrudt og dermed ville have udløst en katastrofe

for området.

Stormfloden efterfulgtes af en livlig debat i aviserne, bl.a. med mange kritiske indlæg fra oprørte lokalbeboere. Mange politiske partiers repræsentanter udviste en sand iver for at vise sig på digerne, selv statsminister Anker Jørgensen og ministeren for offentlige arbejder Niels Matthiasen (den ansvarlige minister) viste sig på digerne sammen med bl.a. Højers borgmester, der sagde: »Lyt til en gammel socialdemokrat. Det er hul i hovedet at forstærke det gamle dige. Det eneste, der hjælper, er at bygge et nyt.«

Allerede 6/1-76 kunne Anker Jørgensen da også meddele, at regeringen nu var meget positiv over for Sønderjyllands Amts-

råds ønske om et fremskudt dige. Den endelige afgørelse var dog afhængig af, hvilken stilling Vesttyskland ville tage. Regeringen havde derfor også allerede taget kontakt med den slesvigholstenske delstatsregering i Kiel. Denne var — bl.a. under pres fra lokale interesser (Nordfrislands Amt) — også positiv over for det fremskudte dige. På et møde med Niels Matthiasen 22/1 gjorde man fra Slesvig-Holsteins side klart, at man kun ventede på et positivt tilsagn fra forbundsregeringen i Bonn. På samme møde nedsattes iøvrigt også en dansk-tysk arbejdsgruppe, der skulle lave en oversigt over de tekniske, økonomiske og administrative forhold de 2 lande imellem ved en udbygning

Den endelige digeføring. Bemærk den "tyske indbugtning" (se tekst).

af digebeskyttelsen.

Debatten i aviserne fortsatte, og Politiken skrev i sin leder 24/1 med overskriften »Jordhunger«: »Det er hævet over diskussion, at Sydvestjylland skal sikres mod oversvømmelseskatastrofer. Men det er alligevel trist at se, hvordan regeringsmedlemmer under deres visit på de stormombruste diger lader miljøsynet fare bort i vinden. Intet dansk naturområde er så enestående i verden som Vadehavet. Stormfloderne viser, at det også er enestående farligt. Derfor behøver man dog ikke at rette stormangreb mod det i form af et fremskudt dige, hvis egentlige begrundelse er sagen uvedkommende.« Altså en klar tilkendegivelse imod det fremskudte dige.

Den 23/11 afgav den danske tyske arbejdsgruppe sin rapport. Heri foreslås det, at digebeskyttelsen sker ved en bygning af et fremskudt dige. Begrundelsen var: 1. en optimering af sikkerheden (dobbeltdigesikring), 2. den fordelagtigste løsning på indvandsproblemet og 3. det indvundne landbrugsareal repræsenterer en betydelig værdi.

Herefter var vejen banet for et lovforslag til Lov om fremskudt dige for Tønder Marsk, der fremsattes i Folketinget 11/5 77. Forhandlingerne med Vesttyskland var endnu ikke afsluttet, men ministeren for offentlige arbejder (nu Kjeld Olesen) mente, at der nu var et rimeligt grundlag for at antage, at forbundsrepublikken ville indgå en overenskomst om anlæg af det fremskudte dige.

Lov om fremskudt dige for Tønder Marsk

Forslaget indeholder en særlig ikrafttrædelsesbestemmelse, idet loven først forudsættes at træde i kraft, når aftalen med Vesttyskland er afsluttet. Ministeren bemyndiges derfor til at fastsætte grænsen for det fremskudte dige såvel mod landsiden som mod havet og dermed digeforlandets bredde. Det areal, der inddiges mellem de eksisterende diger og det fremskudte dige, må ikke bebygges (par. 8). Dog må der bygges bygninger, der er nødvendige for arealets udnyttelse og til afgræsning. Desuden må der opføres bygninger til slusepersonale og i begrænset omfang med henblik på turisme og friluftsliv (§ 8, stk. 3). Sidstnævnte skyldes, at der fra lokal side har været tanker om en lystbådehavn i Højer kanal bag slusen i det nye dige.

Stormfloden havde åbenbart skabt et gunstigt politisk klima for lovens hurtige vedtagelse. Allerede 27/5 var loven enstemmigt vedtaget uden særligt kritiske bemærkninger i Folketinget. Nærmest kom Bolvig (Radikale Venstre), der sagde: »... ved at læse bemærkningerne kan man godt ængstes for, om naturinteresserne nu også er prioriteret tilstrækkelig højt ... Man taler om nytteareal ... og fremragende landbrugsareal. Det er det, der gør mig lidt ængstelig mht. prioriteringen af naturinteresserne og naturværdien ...« Men alligevel stemte de radikale også for lovforslaget sammen med resten af partierne. Beslutningen blev altså taget, uden at der var foretaget én eneste undersøgelse af fugle-, dyre- og

planteliv!

De tyske miljøgrupper

Den 24/6 samledes en lang række tyske naturbeskyttelsesforeninger i Kiel. De var alle imod det fremskudte dige, bl.a. på grund af, at betydelige dele af naturbeskyttelsesområdet »Vogelfreistätte Wattenmeer Ostlich Sylt« ville blive inddiget. Man opstillede to alternativer, enten en forstærkning af de nuværende diger eller også et fremskudt dige, der ikke lå så langt ude i forlandet. Denne massive modstand resulterede i, at man fra tysk side ville ændre digeføringen, dvs. trække diget tilbage. Men Danmark, ved Kjeld Olesen, ville ikke høre tale om at ændre på digeføringen. Den 24-25/10-77 afsluttedes forhandlingerne med Danmark med det kompromis, at den tyske digeføring slår en betydelig slynge ind mod land, inden den når Hindenburgerdæmningen. Herved reddedes ca. 200 ha tysk vadehav. Men de tyske miljøgrupper fortsatte deres aktiviteter. Man har skrevet et åbent brev til ministerpræsidenten, hvori man protesterer mod de fremskudte diger (tyskerne havde også planer om fremskudte diger længere sydpå, hvorved 5680 ha vadehav vil blive inddiget, bl.a. et stort fuglereservat). Brevet er senere fulgt op af diverse skrivelser, så det bliver spændende at se, hvor stort held de tyske miljøgrupper får med deres aktioner.

Miljøkonsekvenser

De miljømæssige konsekvenser ved bygning af et fremskudt dige er som allerede nævnt meget dårligt undersøgt. Men noget ved man dog.

Det fremskudte dige er projekteret til at ligge ca. 1,5 km uden for det nuværende havdige, og det vil derfor totalt ødelægge forlandet. Dette vil have vidtgående følger for både de floristiske og faunistiske værdier, som er betinget af tide-

vandspåvirkningen. Strandengsplantesamfundet vil — ihvertfald for en årrække — forsvinde, og ligeledes vil størsteparten af fuglene blive fordrevet. Diget vil desuden også komme til at optage noget af Vadehavet, og man kan frygte, at det vil få konsekvenser for fiskeynglen, specielt rødspætte- og tungeynglen. Herved rammes også sælerne; dog drejer det sig om en relativ lille del af det samlede yngleområde. Den betydelige opgang af glasål og andre fiskearter i Vidåsystemet kan trues, hvis den ny sluse ikke udføres under hensyntagen til dette. Manglen på ål og andre fisk vil få betydning for fuglelivet, f.eks. rørdrummen.

Bag de nuværende havdiger findes kogslandet. I de ældste kog finder man den oprindelige friserkultur bevaret i byggestilen. Gårdene er bygget på kunstige jordhøje, kaldt værfter, som værn mod oversvømmelser. Frederikskogene bærer præg af den oprindelige ekstensive driftsform, med vidtstrakte græsningsarealer og vådområder med kun ringe bebyggelse. Af vådområder skal her specielt nævnes Magisterkogen, der er af stor betydning for mange sjældne fugle. Her yngler f.eks. 65 pct. af den danske rørdrumbestand, rørdrummen, der iøvrigt er opført på den røde liste over truede fugle i Europa (se tabel 1).

Hvis Vidåens vandstand nu sænkes, hvilket er planlagt ved hjælp af det planlagte indvandsreservoir mellem det fremskudte og det nuværende dige, vil det få uoverskuelige konsekvenser for kogslandet. Det vil åbne mulighed for dræning af kogslandet, og dette giver igen mulighed for intensivning af landbrugsdriften, for bebyggelse og turisme mm. Dette vil få alvorlige følger for dyrelivet og for det karakteristiske landskab som helhed. Mange fugle er som nævnt afhængige af vådområderne, eksempelvis vil en sænk-

Tabel 2 Oversigt over de faktorer, som ønskes kontrolleret, for at sikre naturværdierne i Tøndermarsken ifølge Fredningsstyrelsens plan.

Område	Zone	Vand-stand	Opdyrking (ny)	Træplantning (ny)	Bebyggelse til landbrug (ny)	Færdsel, jagt og fiskeri
Magisterkog Rudbøl Sø Viddén	Ia	status quo	ingen	ingen (evt. reduceres)	ingen	reguleres stærkt
Ny og Gl. Frederikskog Rudbøl Kog	Ib	status quo	ingen (evt. reduc.)	ingen (evt. reducering)	ingen	reguleres noget
Møgelønder Kog	IIa	helst status quo	kan accepteres	ingen	kun fornyelse efter tilladelse	ingen kontrol
Højer Kog	IIb	helst status quo	kan accepteres	kun ved bygninger	kun efter godkendt samlet plan	ingen kontrol

Arter, for hvilke lokaliteten er af INTERNATIONAL BETYDNING:	Antal par	% af dansk bestand	Kommentar
Rørdrum	x	65	ERL + DRL
Rørhog	x	33	DRL
Hedehog	x	66	ERL + DRL
NN	1-2		ERL + DRL
Arter, for hvilke lokaliteten er af NATIONAL BETYDNING:	Antal par	% af dansk bestand	Kommentar
Stork	3-4	10	DRL
Atlingand	75	32	
NN	x	100	DRL
Skeand	45-50	12	
NN	x	100	DRL
Plettet rørvagtel	10-15	Ca. 30	DRL
Engsnarre	1-3	Ca. 6	DRL
Stor kobbersneppe	120-130	32	
Brushane	80-90	15	
Klyde	325	15	
NN	1-2		DRL
Sorterne	106	50	DRL
Mosehornugle	2-4	Ca. 10	DRL
Savisanger	3-12	100	DRL

Arter, for hvilke lokaliteten er af REGIONAL BETYDNING:

Tøppet lappedykker, Gråstrubet lappedykker, Gråand, Krikand, Spidsand, NN, Taffeland, Strandskade, Vibe, Dobbeltekkasin, Rodben, NN, Fjorderne, Haverne, Hættemåge, Slørugle, Gul vipstjert. (Heriblandt tre arter på DRL).

Arter, for hvilke lokaliteten er af LOKAL BETYDNING: Denne gruppe omfatter 21 arter, bl.a. Grågåds, Troldand, Vandrikske, Stor regnspejle, Almindelig ryle og Græshoppesanger.

Tabel 1. Tøndermarskens ynglefugle. ERL = europæisk rød liste over truede fugle. DRL = dansk rød liste over truede fugle. Enkelte meget sjældne fuglearter er angivet med NN for at beskytte dem (fra Fugleværn)

ning af middelvandstanden på kun 10-15 cm i Magisterkøgen medføre en mærkbar forandring i det enestående fugleliv. Desuden vil der være en risiko for, at dræning af jorden kan medføre, at værfterne, som de gamle frisergårde er bygget på, kan skride sammen.

Disse dræningsplaner for kogslandet har haft bl.a. Fredningsstyrelsens bevågenhed, og i marts 1978 udkom derfor »et oplæg til naturbevarelse i Tøndermarsken«. Formålet var, at både vandstanden i Vidåen og i de tilgrænsende kogs forskellige vandssystemer bevaredes, således at plante- og dyrelivets sammensætning ikke ville blive ændret. Samtidigt fremførtes vigtigheden af, at de stadige vinteroversvømmelser fortsattes, og at vandstanden den øvrige del af året ikke sænkes. Altså ønskede man det oprindelige driftsmønster opretholdt.

En kort summering af Fredningsstyrelsens ønsker er: Græsning og høslet skal fungere i uændret form, samtidig med at yderligere opdyrkning til agerjord er uønsket. Der skal udfø-

res faste retningslinier for røskær.

Bebyggelse, træplantning og udførelse af andre anlæg, som f.eks. veje, el-ledninger og master, må ikke finde sted. Færdsel, fiskeri og jagt synes idag kun at spille en mindre rolle, dog ønsker man en regulering af den gående og sejlede færdsel i Magisterkøgen og Rudbøl Sø. Fredningsstyrelsen arbejder ud fra en opdeling af området i 2 zoner (I og II), se kort. Tabel 2 giver en oversigt over de faktorer, som ønskes kontrolleret i de forskellige underzoner for at sikre naturværdierne bedst muligt i Tøndermarsken.

Herudover har Fredningsstyrelsen i forbindelse med lovforslaget fremført, at det nye kogsland bør benyttes til græsland, at der skal etableres et indvandsreservoir omkring Højer Kanal på ca. 450 ha, og således at det på bedst mulig måde erstatter det oprindelige vådområde.

Den bedste måde det kan ske på, er ved simpelthen at lave et saltvandsreservoir og ikke et rent ferskvandsreservoir. Til

sidst kræver Fredningsstyrelsen desuden, at der hurtigst muligt skabes et nyt forland.

Fredningsstyrelsens oplæg er i øjeblikket til høring hos forskellige organisationer i området, og man kan nok forvente en massiv modstand mod fredningen fra især landbruget.

Hvad må vi kræve?

Vi må kræve en tilbundsående undersøgelse af alle aspekter ved det fremskudte digeprojekt, såsom f.eks.:

- en vurdering af de økologiske konsekvenser ved digebyggeriet,
- en vurdering af de kulturhistoriske konsekvenser ved en afvanding af Tøndermarsken,
- en vurdering af, hvilke interesser, der var afgørende, da loven om det fremskudte dige blev vedtaget, specielt om det var landbrugsinteresser, der blev tilgodeset.

Som landet ligger nu, mener vi, at alt taler for en skrinlæggelse af det fremskudte digeprojekt. En forstærkning af de bestående diger plus etablering af

en højvandspumpe er en løsning, der giver sikkerhed for både mennesker og dyr. Tilmed bibeholdes området også i sin nuværende skikkelse, således at det største sammenhængende og mindst kulturpåvirkede kogsland i Nordeuropa bliver bevaret for eftertiden. Derfor må Vadehavet også ind under Ramsarkonventionen snarest.

Der er da også opstået en voksende modstand mod det fremskudte dige. I Danmark er dannet Den danske Vadehavsgruppe, bestående af lokale brugere af området såsom jægere, ornithologer, biologer, motorbådsforeningen og naturfredningsforeningen, og i Vesttyskland »Aktionsgemeinschaft Nordseewatten«. Disse grupper har vor fulde støtte, for kun ved en samlet massiv modstand er der håb om at få stoppet det fremskudte dige!

Marskgruppen ved Allan, Anders, Charlotte, Jannie, Jesper, Jette, Jørn, Karin og Susanne.

Pølsesnak

Ifølge levnedsmiddelloven skal positivlisten, listen over tilladte tilsætningsstoffer i madvarer, revideres hvert år. Men i år er revisionen udeblevet. Denne artikel prøver at belyse årsagerne hertil, og hvilke konsekvenser det vil have.

Levnedsmiddellovens formål er både at sikre forbrugerne i forbindelse med køb af mad og at sørge for rimelige vilkår for dem, der producerer og forhandler maden.

Forbrugere og producenter har ofte modstridende interesser på madområdet, som på så mange andre områder. Befolkningen ønsker sund mad til rimelig pris, industrien at tjene penge. Levnedsmiddelloven, der skal tilgodese begge parter, må derfor paragraf for paragraf være udformet som et kompromis mellem producent- og forbrugerønsker.

Da loven er en rammelov, skal både forbrugere og industri

spørges til råds, hver gang der skal laves en ny lovbestemmelse. Tilsyneladende en demokratisk måde at træffe beslutninger på, men i praksis sker forhandlingerne alt for ofte mellem statslige myndigheder og industri, hen over hovedet på alle os andre.

Her er et helt frisk eksempel:

I juli 1978 udsendte statens levnedsmiddelinstitut (SL) følgende meddelelse til offentligheden: *Statens levnedsmiddelinstitut foreslår, at positivlisten uændret får gyldighed i to år.*

Et højst usædvanligt forslag, for normalt revideres listen hvert år. Instituttets begrundelse er, at man i år ikke har kunnet færdiggøre høringen omkring SL's oplæg til den ny positivliste

NOAH-bladet kan her som det første præsentere politiets nyeste greb: "Pølsegrebet". Det indføres allerede på politiskolen og tages i anvendelse, når farvestoffer i kødvarer forbydes.

inden for den normale tidsfrist. Sagen er, at der er uenighed parterne imellem. SL regner dog med, at nye drøftelser kan føre til »rimelig enighed«.

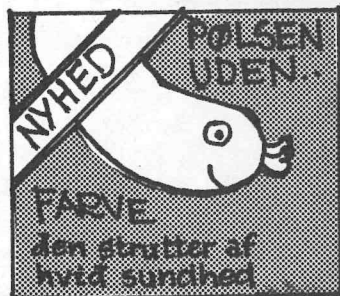
De punkter, som SL og modparten er uenige om, drejer sig om fremtidig fjernelse af farvestoffer fra ost, margarine, kød og kødvarer.

Som forklaring anfører SL, at man forsøger at arbejde hen imod en sikring af basiskosten, så den holdes fri for farvestoffer. »Ikke af sundhedsmæssige grunde, for de pågældende farvestoffer er ganske ufarlige,« udtaler SL. »I gennem nogle år er tilladelserne til brug af farver gradvis skåret ned i forskellige levnedsmiddelgrupper, og nu er turen altså kommet til kød, margarine og ost.«

SL gav endvidere udtryk for, at instituttet dog føler sig mere utryk over for ponceau 4R end over for de andre farvestoffer. Ponceau 4R er en af de hyppigst anvendte røde farver. Skønt brugen idag er i overensstemmelse med FAO/WHO's normer, ser SL den gerne skåret ned. Derfor foreslog de såvel ponceau 4R som de øvrige kunstige farver fjernet fuldstændigt, bl.a. fra pølser.

Landbrugets tunge drenge og den hellige ko, eksporten

Imod sig har SL industri- og landbrugsorganisationerne med landbrugsministeriet i ryggen. Det er ikke første gang, landbrugsministeriet og SL er uenige angående indfarvning af kød. Allerede i 1972 foreslog levnedsmiddelinstituttet et generelt forbud mod farvning af bayerske pølser, wienerpølser o.lign. Men landbrugsministeriet mente ikke, der var fornøden begrundelse for et forbud, og det kom aldrig.

Organisationerne frygter — med nogen selverkendelse — at visse pølser vil være usælgelige uden rød farve. Problemet er ikke kun, at den danske forbru-

ger muligvis vil vende sig fra pølser uden de traditionelle farver, når han/hun opdager, at det, der ser ud som kød, ikke er det. Ifølge SL plejer det ikke at være så vanskeligt at få fabrikanterne til at acceptere nedskæringer i brug af tilsætningsstoffer, hvis blot reglerne bliver ens for alle. Konkurrencen fabrikanterne imellem må ikke forrykkes.

Problemet er denne gang hensynet til eksporten. Danmark eksporterer kødvarer til lande uden for EF, heriblandt adskillige U-lande. Som betingelse for import kræver disse, at de pågældende varer skal opfylde lovens krav i produktionslandet. Organisationerne mener, at eksporten er i fare, at et forbud mod farve i spegepølse på hjemmemarkedet vil skade afsætningsmulighederne i udlandet.

Derfor hævder de nu, at der er *teknologiske behov for farve i kød*.

SL har forlangt, at industri- og landbrugsorganisationerne argumenterer overbevisende for deres påstande. De kommende forhandlinger ender sandsynligvis med en kompromisløsning, så ponceau 4R forsvinder helt ud af enkelte kødvarer og skæres kraftigt ned i andre. Nedskæringerne vil under alle omstændigheder give fremtidens pølser et nyt udseende, selvom tilladelsen til at bruge den røde farve erythrosin fortsætter. Erythrosin har nemlig ikke helt samme illusionsskabende effekt som ponceau 4R.

Forbrugernes rolle i disse forhandlinger

Forbrugerrådet, der oprindeligt var tilfreds med oplægget, har protesteret i levnedsmiddelrådet uden resultat. Derudover har de måttet påtage sig tilskuer-rollen.

Som almindelig forbruger er det vanskeligt at indse, at der skulle være et teknologisk behov for kunstig kødfarve i pølser. Formålet med brugen kan udelukkende være at camouflere et lavt kødindhold. Og så er der tale om vildledelse af forbrugeren.

Men på grund af producentorganisationernes ulyst til at ændre praksis, skal befolkningen, uanset kommende bestemmelser, trækkes med ponceaurøde pølser et helt år længere end først planlagt, eller måske længere endnu.

SL's beroligende kommentar var:

»Hvis disse kunstige farve-

stoffer er farlige, kommer virkningen først efter mange års daglig indtagelse. Og så betyder

det ikke så meget, om de bliver forbudt det ene eller det andet år.«

Birthe Jessen

HVAD BETYDER DET

Rammelov

Levnedsmiddeloven er i lighed med de andre miljølove en rammelov eller bemyndigelseslov. Det vil sige, at loven på det tidspunkt, hvor den blev vedtaget af folketinget (1973) ikke var færdig. Rammene var givet, og miljøministeren fik bemyndigelse til efterhånden at fylde dem ud med nye bestemmelser uden først at gå til folketinget. »Skelettet« til sådanne nye bestemmelser er angivet i loven, idet mange paragraffer starter med ordene »Minister kan bestemme, at osv.« Sådanne paragraffer er altså kun trådt i kraft, hvis ministeren har bestemt det.

I praksis laver miljøministeren ikke uden videre nye lovbestemmelser. Enhver ændring gennemdrøftes først i *levnedsmiddelrådet*. Dette råd er sammensat af repræsentanter fra industri- og forbrugerorganisationer samt embedsmænd. Sidstnævnte betragter sig som »neutrale« i forhold til de to andre grupper.

Høring

Når forslaget til en ny lovbestemmelse er behandlet i levnedsmiddelrådet, sendes det til høring hos industri- og forbrugerorganisationer (bl.a. forbrugerrådet). De får således lejlighed til at se på lovforslaget og fremlægge deres synspunkter, inden den endelige lovtæst formuleres.

Positivliste

Positivlisten er en fortegnelse over godkendte tilsætningsstoffer til levnedsmidler. (Den omfatter dog kun en mindre del af de tilsætningsstoffer, industrien anvender, idet bl.a. den største gruppe, aromastofferne, ikke er med på listen). Positivlisten gælder for et år ad gangen.

Når listen skal revideres, foregår det på samme måde som med alle andre lovbestemmelser. SL udarbejder et oplæg med forslag til nye regler for anvendelse af tilsætningsstoffer. Oplægget behandles i levnedsmiddelrådet og sendes til høring. Efter afsluttende forhandlinger fastlægges de nye bestemmelser.

Teknologiske behov

I loven står, at tilsætningsstoffer kun må bruges, hvor der er rimelige teknologiske behov for dem. Levnedsmiddelrådet har diskuteret, hvad teknologiske behov er for noget, uden at nå til en afklaring.

Man er stort set enige om, at det må betegnes som et rimeligt teknologisk behov at gøre en madvare holdbar (hvor længe den så skal holde sig »frisk« kan der være uenighed om). Et andet eksempel på teknologiske behov er brug af konsistensmidler. F.eks. tilsættes kakaomælk stabilisator for at kakaopulveret ikke skal danne bundfald.

Spørgsmålet om, hvorvidt tilsætning af farve kan henregnes under teknologiske behov, står stadig åbent.

301 PETER SYKTES ANDERSEN
SVERRIGS GATE 57
2300 KH S

Hvem smiler?

